

«Үргэн
Юрөөгөө
үгсэхэдэм...»

АЛЕКСАНДРЫН
АМЖАЛТАНУУД

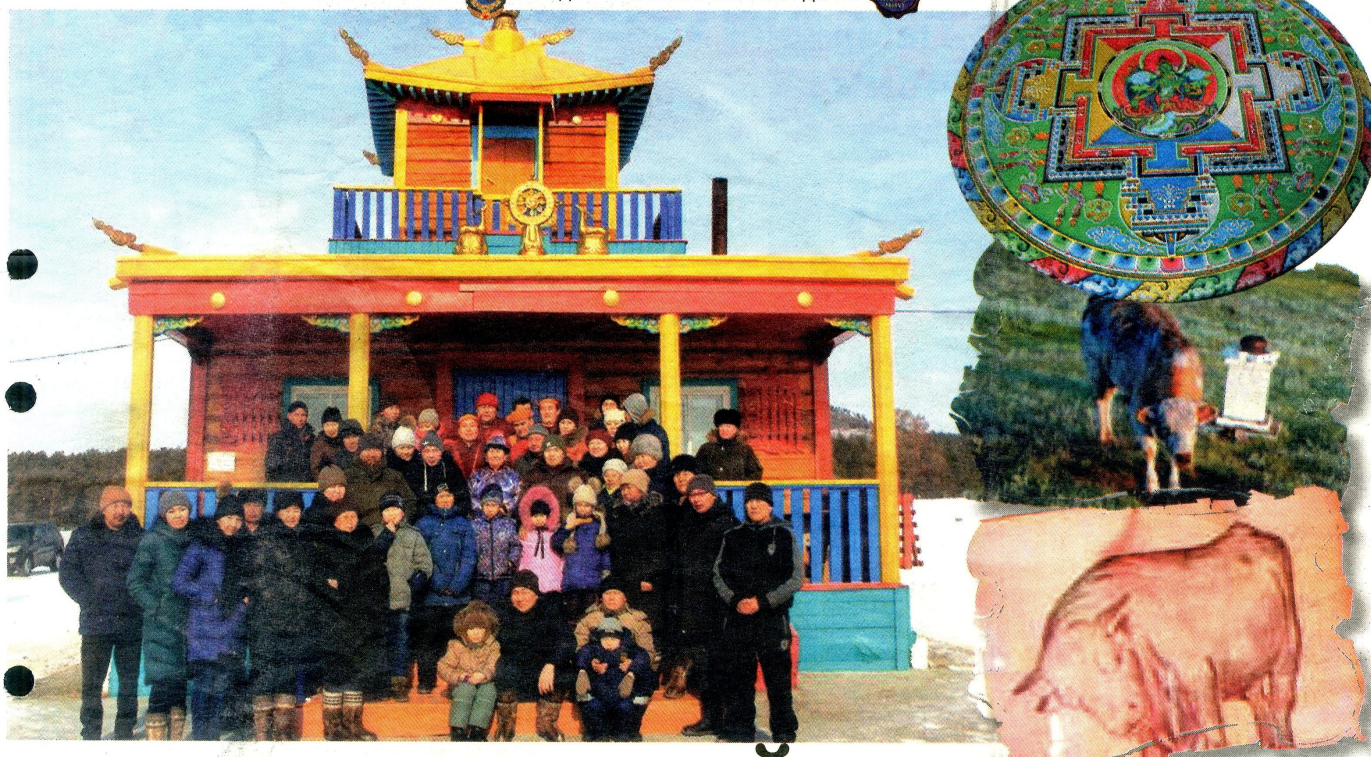
burunen.ru

2020 оной
сентябрийн 21,
№28(28)

Буряад ҮНЭН

Долоон хоног бүрийн нийтэ-улас түрын сонин

99-дахи жэлээ хэблэгдэнэ

БУЛТҮМЭР ДАЦАНАЙ ТҮҮХЭ ДОМОГ

Урданай түүхэ домог харахада, Бултүмэр дацанай нэрэ: монгол босоо бичэгтэ болдомор гэжэ бэчээтэй байна. Монгол хэлээр: **болд - болсон; томор - түмэр, болсон түмэр - булат. Оросоор - булатная сталь. Бултүмэр дацан, тавлангууд угсаатанай газар дээрэ тогтоод байна. Тавлангууд угсаатан ямар хүнүүд, хаанаас иимэ нэртэй? Энээн тухай нэгэ урданай түүхэ байна. Чингис Хаан, дүрвэн хүбүүдтэй байгаа, тэгээд нэгэ басаганаа хадамда үгхэхэдээ, хүргэныгээ тавать хүвүүн гэжэ нэрлээ.**

Эндээс тавлангууд гэджэ угсаатан бии болоо - тавать уг. Батомункын (Даян Сэсэн хаан 1460-1543 жэлнүүд) хүвүүн- Гэрэсэндээ: Халхыг (Монголыг) хоёр хуваагаа - баруун, зүүн. Долоон хүвүүдыгээ эрхэндэнь үгөө. Баруун Халхада, дүрвэн хүвүүдэйн дүрвэн хошуу болоо. Хаан гэжэ эрхэд Лайнхор хүртөө. Засагта Хаан гэжэ эрхэ Лайнхоры хүвүүн - Сувда хүртөө (Чингис Хааны уг гарвалы 20 - ти үе) Гэрэсэндээг дүшэ. Зүүн газар Гэрэсэндээг хоёр хүвүүды эрхэнд байгаа. Хүвүүдэнь газараа хоёр болгоожо хуваагаа: Тушэту Хааны, Цэцэн Хааны газарнууд. 1650 оноор, нэгэ аймагай Тулгур Тушэту Хаан Гомбодорджо- Гэрэсэндээг дүшэ, нүгөө аймагай Цэцэн хаан Шолой - Гэрэсэндээг дүшэ.

Энэ сагта Халхын газар Гэрэсэндээг дүшэ, гуша- Цэцэн Хаан Шолой: «авга» - Даян Цэцэн Хааны уга түрэлэ Бато-Мункөөс. Энээнээс болходо Цэцэн Хаан, Ара Халхада хойто талда (мүнөө байсан манай нютатга) ехэ шадалтай байгаа. Турухай Тавунанг гэжэ эрхэтэнтэй болсноосоо. Турухай Тавунанг (Тавнанг) -Түрүүлэгшэ. Ара Халхы газар: урда зүгөөс хойто зүг руу - заахан урагшаа Орхон мүрэн, Сэлэнгэ мүрэнэнтэй нийлхэдэ; Хэлго мүрэн Сэлэнгэнтэй нийлэхэ хүртээр. Баруун зүгөөс зүүн зүг руу- Заха аймагаас (Закамна), Явдал хаданууд хүртээр (Яблоневый хребет). Ород хасагууды ерэхэ сагта (1640- 1650 жэлнүүдээр) Забайкалида Турухай Тавнанг гэжэ эрхэтэн Шолой Цэцэн Хааны хүвүүн Далай Хун Тайжаа Бадмадаша

байгаа. Өөрын газарань - Орхон Сэлэнгэнтэй нийлэх газараас Баргуджин Токум хүртээр. Ара Халхы газараас баруун тээшээ, аха дүү хүвүүды нэгэны Сакияжабы (Санжижап) - Эрдэни Хун Тайжаагы газарнууд. Зүүн талы газараасань цааша, нүгөө аха дүүнэр хүвүүды нэгэны- Эрхэ Хун тайжаагы газарнууд. Арад зондо Дай хун, Джаб Эрдэни, Эрхэ Тайжаа гэжэ нэртэй байгаа.

Сонин, гайхалтай ушар Бултүмэр дацанда 2018 жэлы найма сарын хорин долоондо болоо. Углөөнэй найман цагта Ногоон Дарьхи Бурханы мандал бүтээхэ хурал, Сахиюусан -дуганда захалаа. Уншалга эхилээд, мандал бүтээжэ эхилээ. Мүнөө Бултүмэр дацаны Сахиюус-дуган: урдандаа революциин үеэр (репрессиин сагта коммунистууды дуган эбдхын урда) Ногоон Дарьхи Бурханы дуган байгаа. Мүнөө санахад - хэды урда сагаас, 300 жэлэй урда, тэрэ сагаар Ногоон Дарьхи Бурханай дуган баригдаатай: үдэр бури олон ламанууд Ногоон Дарьхи Бурханай хурал хурдаг байгаа. Шунинин 30-да, сарын сар Мандал Шиива - Ногоон Дарьхи

Бурханай хурал уншадаг байгаа. Мүнөө үедэ бидэн мэдэнгүйдэ, олон ламанууд байгаа, магад болно, Мандал Шивын хурал удэрын удэрч уншадаг байжа болно. Ногоон Дарьхи Бурханы ном уншажа, тарни тоолж, бүтээл бүтээхэ ёсо байгаа. 2006 ондо Бултүмэр дацан сэргээжэ эхилхэдэ 24 дугаар Хамба Лама Дамба Аюшеевтэ энэ суури эли 40 сантиметр байгаа: Хамба Лама заагаа - эндэ Сахиюусан дуган сэргээжэ бариджа эхилэгтэ. 2008 ондо бидэн Буриады Эрдэмы Түвөөс Бултүмэр дацанай 24 дуганай план-схемэ олооды. Тэндэ харахад, мүнөө байсан Сахиюусан дуган урданай Ногоон Дарьхи Бурханай суурида баригдаа гэжэ ойлгооды. Тэгээд Чэтэ хотын архивда Ногоон Дарьхи Бурханай дуганай план-схемэ зурагыггаа олодоо. Мүнөө Сахиюусан дуганы зүүн хананда үлгэгдөөтэй байн. 2018 оны долоо дугаар сарын хорин долоондо мандал зоржо эхилхэд, дуганай урда добжооны гурван метртэ чодомол площадканы урда тээ харабтар буха ерээд шангар мөөрөөд, бурхираад, хашхараад, хоёр урда хүлөөрөө газар малтажа эхилээд: урда

«ЭРХИМ БАГША - 2020»

2020 оной 9-тй харын 11-дэ «Жэлы эрхим багша» гэжэ урилдаан дүүрбэ.

Буряад Уласы Засагы газарта суралсал, болбосоролдо сэнгүй хубитаа оруулжа байсан эгээ эрхим багшанар үнты болон дурасхаалы бэлэгүүдээр урмашуулагдаба. «Буряад Уласы 2020 оны эрхим багша» гэжэ хүндэты нэрэ зэргэнүүдтэ Тарбагатайн аймагы Дээдэ-Саянтын дунда сургуульда тоо бодолго заадаг Ирина Кожемякина, Хориин аймагы Хориин 1-тй дунда сургуульда түүхэ болон ниитын ажабайдал тухай эрдэм заадаг

Иван Тугаринов, Улаан-Үдэ хотын 26-тй дунда сургуульда уран зурагы хэшээлнүүды хийдэг Юлия Колобова, Баргажаны аймагы Баргажаны дунда сургуулийн англи хэлэнэй багша Вера Толстихина гэсэн хүртэбэ. Илалта туйлсан эдэ багшанар тус тустаа 20-20 мянган түхэригы шан аваа. Харин «Жэлы эрхим багша» гэжэ дээдэ шатын нэрэ зэргэдэ Улаан-Үдэ хотын 59-тй гимназид ород хэлэ, уран зохёол заадаг багша Елена Цыдыпова хүртэжэ, Буряад Уласы Толгойлогшо мүнгөөр урласан бадма ссэг 50 мянган түхэригтгөөр баяры оршондо гардуулба.

ТҮНХЭН ГОЛ

Түнхэны аймагай захиргаанай жэгүүр доро нютаг нютагууды эдэбхитэдэй үүсхэсэн «Түнхэнэй гол» гэжэ түсэлы Буряад Уласы аяншалгын яаманай болон Буряад Уласай Толгойлогшо, Буряад Уласай Засагай газарай Түрүүлэгшэ Алексей Цыденов сайхашаан дэмжэнэ.

Тэгэж сая нааштаа аянчалга амаралта аятай зохидоор зохёохо «Түнхэнэй гол» гэжэ газары дардам замтай болгохо хэрэгтэ 1 миллиард 188 сая түхэриг гүрэны «Эрхим

шанартай аюулгүй замууд» гэжэ тусхайта хүтэлбэрийн дагуу сомологдожо эхилхэнэ. Оросы Холбоото Уласы тээбэрийн яаманы хиналта доро орохо энэ мүнгэ 2025 он болотор хүсэд ашаглагдаха. Гэхэ зуур «Түнхэнэй гол» гэжэ түсэл бөөлүүлэгшэд санаагаа амараад орхиногүй. Буряад дайдыгаа холо ойгуур суурхуулха, дэлхэйн аяншалагшады Түнхэны хада уулануудаар айлчалуулха, аршаан булагуудаар аргалха удхаты хүдэлмэринүүдээ үргэлжлүүлсэн хэвээрээ.

ҮЗЭСХЭЛЭН ЭМХИДХЭГШЭД – ҮНДЭР ШАН

Соёл урлиг хүгжөөхэ хэрэгтэ олон жэлнүүды туршада горьты хубита оруулсанынгаа ашаар «Буряад Уласы урда аша габьяагай түлөө» гэжэ медалаар уран сайханы үзэсхэлэнгүүды эмхидхэгшгшэ Константин Ханхалаев дэбжүүлэгдэбэ.

Буряад Уласы Толгойлогшо тусхай зарлиг гаргажа, моторлобо. Ехэ-ехэ 50 гаран үзэсхэлэн бүхэроссийн үргэн олониидэдэ «Ханхалаев» гэжэ ниитэ гаршаг доро харуулагдаа. Москва, Санкт-Петербург, Екатеринбург, Томск, Красноярск, Эрхүү, Улаан-Үдэ хотонууды түрүү музейнүүдтэй хани барисаа тогтоохынгоо хажуугаар Константин Казакович хари гүрэнүүдтэ ажасуудаг олон арадуудта ород, буряад соёл урлигай дээжын хүртөөсөн габьяатай. Великобритани, Америкын Холбоото Штадууд, Хитад, Франци, Япон, Бельги, Люксембург, Швейцари, Монгол, Сингапур, Гонконг, Тайвань гүрэнүүдээр

Ханхалаев гуайн ажал ябуулга эсэслэнэгүй. Дэлхэйн олон гүрэнүүдтэ саг үргэлжэ эмхидхэгдэдэг урлигай ехэ үзэсхэлэнгүүд Ханхалаевгүйгөөр үнгэрдэггүй. Арт-Майами (Америкын Холбоото Штадууд), Арт-Экспо-Нью-Йорк (Америкын Холбоото Штадууд), Арт-Тайбей (Тайвань), нарин урлигай Москвагы Уласхоорондын үзэсхэлэн (Оросой Холбоото Улас), Арт-Стейдж Сингапур болон бусад.

БУРЯАДААР

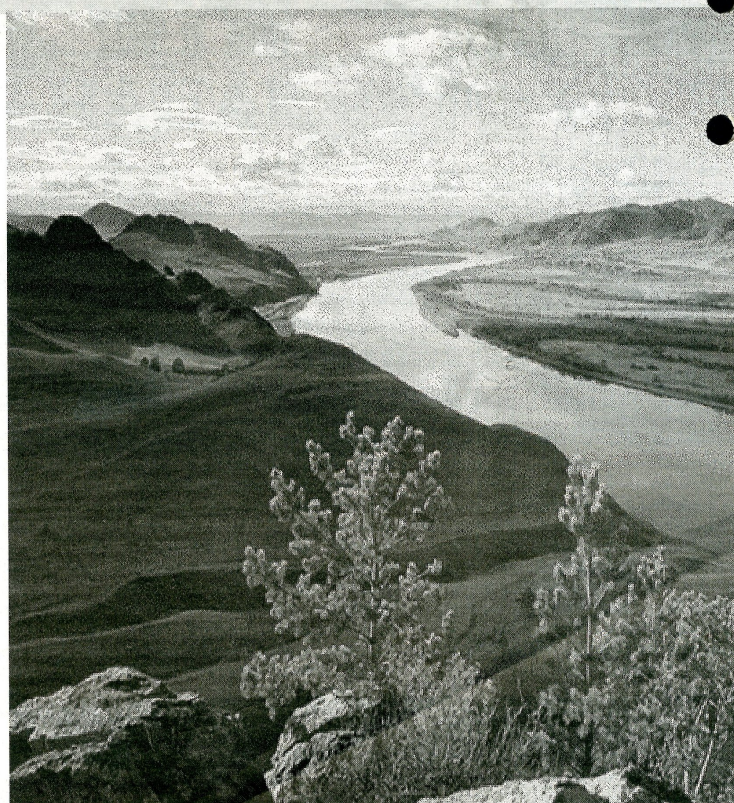
Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй академическэ драмын театрай жүжэгчэд агуу ирагуу найрагша Сергей Есенинэй шүлэгүүды буряадаар уншахан.

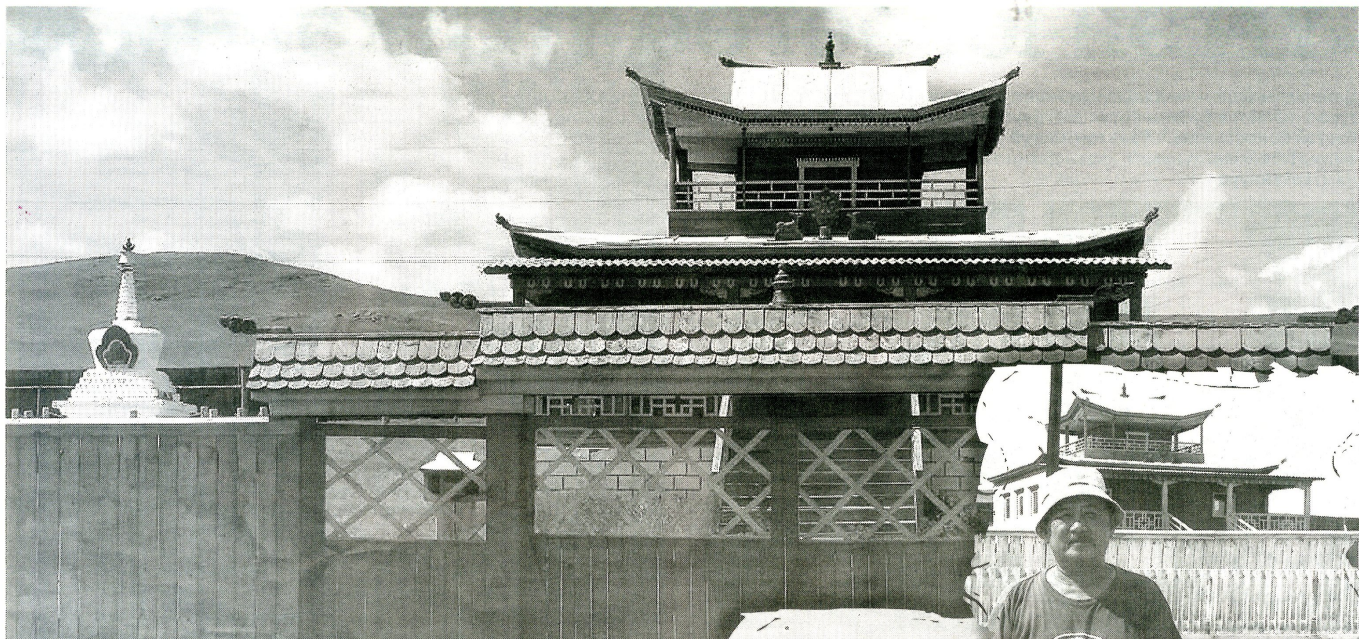
Ушар юуб гэхэдэ, элитэ поэды түрсөөр 125 жэлы ойдо зориулагдасан долоон хоног бүхэроссийн хэмжээ дээр 9-тй сарын 28-аас 10-тй сарын 4 болотор зарлагданхай. «Культура.рф» гэжэ портал дээр Интернетдээр сэхэ дамжуулагдаха баяры хэмжээ явуулганууд тодорхойлогдонхой. «Шүлэги юртэмсэ. Есенин» гэжэ ниитэ гаршагтай аудио-түсэлөө түлэг дундаа бэлэсчэ байнада», - гэжэ Буряад театрыхид мэдээсэбэ. Сергей Александровичин бэшсэн, буряад хэлэндэ оршуулагдасан 5 шүлэг жүжэгчэд уншаха. «Үнэсыш намайгаа, үнэсыш» («Целуй меня, целуй»), «Ээ, шаргамни! Хүл хурдан хүлэгүүднй!» («Эх вы, сани! А, кони, кони!»), «Шаналнагүйб, дууданагүйб,

орилногүйб» («Не жалею, не зову, не плачу») гэсэн зохёолнуудын Буряады элитэ уран зохёолшон, СССР-эй Уран зохёолшоды холвооны гэшүүн Цыдып Балданович Цырендоржиев буряадшалаа. «Шүни» («Ночь»), «Дусалнууд» («Капли») гэжэ Сергей Есенины бэшсэн шүлэгүүд Буряад Уласы габьяата жүжэгшэн Надежда Мунконовагы буряадшалсаны ашаар дүрвэн тэгшэ бэлигын гэршэлжэ, буряад шагнагшады сонорто «Буряад-ФМ» сувагаар агаары долгиндо сентябрийн 28-да эздэлхэ.

Баяр ЖИГИМТОВ

• Б У Я Н Ы • А Р Ю У Н З А М

Буян хэшэги зам - заха үзүүргүй, буян хэшэги далай - оёоргүй. Янта хэрэги жооло гартаа бүхөөр барьсан, бурханы боди гэгээн сургаалы ашата гэрэлээр бүхи зоныгоо санаа сэдхэл арюудхан байдаг ламанары нэгэн - Жалваан Жамса амбай, Ноёхоны дуганы лама байгаа.

Юундэ байгаа?.. Жааран насандаач хүрэнгүй Диваанынгаа Орондо яваал даа. Геннадий Янжимажпович Бадмацыренов 1960 ондо Никимажб Батоцыренович, Цырен Николаевна Бадмацыреновны эбты эеты бүлэдэ угаа цаашань дамжуулха хүвүүн мүнделсэн байн.

Бага бальчар наснаасаа ажал хүдэлмэрид дурты, номоо сайнаар үзэж илгардаг хадань, зургаат ангиин Гена хүвүүны Бүхсоюзна пионернууды следто Буряад Республикын түлөөлэгчөөр Москва хото эльгээгээсэн. Сургууляа дүүргээд, комсомолы уряагаар нэгж жэл комсомол залуучуулы бригадэд цогтоо сорсон хүхэдтыгээ колхозынгоо хони харжа үлдээ. Хоничоды хүвүүн хадань мориндо ехэ дурты, залуу морь соргодог байгаа. Соргосон мориндо "Метель" гэж нэрэ үгөөд, хожомонь ходо адагалжа, сонирхожо, омогорхожо хөөрдэг бэлэй.

Тэгээд, эрэ хүны уялга дүүргэхэ

насань ержэ, Номгон далайн осон сэрэгтэ гурван жэлы хугасаада алва хийгээд эрээсэн. Энэ үедээ нётогыгоо бацган Антонинаты хуви заяагаа бүхэ зангилаа мэтээр холвожо, гурван алтан бацгадты, 1 доржун хүвүүнты больжо, түбхинэн ажасуугаа бэлэй.

"Ажал хийжэ хүн болдог, ары дагуулжа хүлэг болдог" - гэсэн цэцэн үгы ажалаараа гэршэлээ. Түрэл колхоздоо арваад жэл жолоочоноор хүдэлжэ байхадаа, ава эжынгээ ашата сайхан буянгаар алтан дэлхэйдэ мүнделсэн хадань, эльгэ нимгэн тэднэгтэ хайра үршөөлөөр хүны зэргэ хүн больжо явсанаа ойлгодог сэн.

Геннадий хүвүүны чадкүй эмэнь үгы байгаа: гоёор зордог, хэдэн олон номууды уншаад, сонин - сонин учарнуудын хөөржэ байха, гитара дээр наасча, сайхан дуунууды хангуурдаха, нарин нягтаар барилга хийхэ...

1989 ондо Хүрбэтэн огынгоо санамжаар ламын сургуулидаа сорхо гэжэ шийдээд, Ивалгын дацанда гурван жэл сороод, Жалваан Жамса амбай болоод түрэл тоонто Ноёхон нётоггоо буцаа сэн.

Нётогтомнай тэхэд дуган байгаагүй, амбаймнай арад зонингоо хэрэг гэртээ бүтээдэг, Балдан Брэйбүүн дацандаа хуралнуудаа хуралцаад ердэг байгаа.

Нэгтэ иигэжэ хөөржэ байгаа бэлэй: "Балдан Брэйбүүн дацаны шэрээтэ - тэрэ цагта Хамба лама Дамба Аюшеев байгаа, намай дацангыгаа шэрээтэ боло, би Ивалга явахам" - гэж.

Би: - «Үгы дээ, Ноёхондоо дуган барьха санаатыб" - гэжэ хэлээб.

Тэрэ гэснээс хойшо 1994 оны хавар, нётогынгоо хэдэн бэрхэ - бэрхэ хүвүүды цуглуулаад, дуганынгаа модо отолжо, дуганаа барьжа эхилээсэн. Амбаймнай өөрөө ямарч ажалаас тунхарикуй, хүвүүдтыгээд адли ябжа, гое сайхан

дуган бүтээжэ, 1995 оны октябрийн 5 - да нётогынхиндоо үүдээ сэлгэж, огтоо бэлэй.

Тохой нётогос гарвалты, нүхэр хүвүүн - Данзан амбай дуганымнай угалзатулан гоегоо сэн.

Бүхи нётогдорхидамнай чадал зэргээрээ хубитаа оруулжа, огынгоо сүр сүлдэ үргэжэ, хий морёо дээшнэ хийдхүүлжэ, уг изагуурынгаа холвоо хэтэ мүнхэдөө байгуулжа, Жалваан амбайнгаа ача тусаар буянгаа олсонь дамжаггүй.

Хоёр жэл болоод "Бадма Цэцэг" суварга Балдан Брэйбүүн дацаны амбайнарты бүтээгээ. Нётогымнай зон гучаад оноор сандаргасан Моностойнгоо дуган сэргээсэндээ эхээр баярлаа бэлэйбд.

Жалваан амбай газарлиг хүдэр бэты, гарха түрхөөсөө сүвэлгэн бэрхэ, номгон даруу занты, олон үгэгүй, хүны хэлсэны толгой цоогоо удаанхан бодожо үзээд харюустаг, санасанаа табидаггүй үнэн цэхэ хүн сэн. Хурал - уншалгануудаа цаг цоонь хураад, Жинсрэг хурал, Юм хурал - уншалганууды олон амбайнары заллажа нютаг цоогоо хурдаг байгаа.

Амбаймнай нётогынгоо арад зоны түрхөөсэнь эхилээд, бурхандаа яватарань хэрэгын бүтээдэг бэлэй дээ: нэрэ үгэжэ, хүүхэды найжань болхо; үвэсхэ зовходоо, муу зүүдэ зүүдэлхэдээ, түр найр хийхэдээ, хада гэртээ очодо хамаг хэрэг бүтээдэг сэн. Үшөө эм хийжэ, нилээн олон хүны эмчэлээ. Нэгэ үнэгээ сэтэрлээд: "Энэ бурханы үнээ гэжэ, цохьчо, чангаар

хашхаржач болкүй" - гэдэг сэн.

Ганцац Ноёхонхидынгооч бэшэ, Подлопаткын ородууд, ойро тойрын нётогуудыхид, Улаан - Үдээс хүн зон ержэ, сэргэм дээжэ үргүүлээд ябдаг байгаа.

Би, (бүхи насаа хаяа хадхажа, аманыхингаа хуваалцажа суусан хүршэнь), нэгтэ хэлэвэб: "Сэржэмтай ямар хүчтэ гээчэб дээ" - тэхэдэм хэлээ эм сэн: "Би Далай ламаас, таван Римбүүчэ багшанараас ЛҮН хүртээ хүм, тымэл байхал даа" - гэж бэлэй.

Арад зоноо гэгээрүүлэн, буяны арюун замаар хүтэлжэ, шажан шүтэлгын ойун баялиг сэргээлгэндэ горьты хубитаа оруулан Жалван Жамса амбаймнай 2005 ондо Буряад Уласы Арады Хуралы Хүндэлэлы Грамотаар шагнагдаа сэн.

Хүны наса богонич саань, хүн бүхэн өөртэнь үгтэсэн ажабайдалаа цаг цоонь зохоогоод, элдэб даваа даваад, тэрэ цагынгаа эрилтэ цоо ябжа, гэр бүлэ больжо, үри хүүхэдты болоод, энэ алтан дэлхэйгээс халина аабдээ. Нютагымнай хүвүүды дээжэ, Жалваан Жамса амбайнгаа наснын алдарт хэрэгы ачинь харюулжа, дурасхаалын мүнхэрүүлжэ, хүндэлжэ явахангын уялгаты нютагаархидымнай, нүхэдын, түрэлхидын, үхивүүдын, ача эзэнэрын зүрхэ сэдхэлдэ хэтэ мүнхэдөө үлдэхэл дээ...

Ум маани бад май хум...

Галина БАДАРЕЕВА, багшын ажалы ветеран.

«ҮРГЭН ЮРӨӨГӨӨ ҮГСЭХЭДЭМ...»

Дайшалхы орден, медальнуудаа ханхинуулсаар манай аба, ахайнар түрэл нутагтаа бусажа ерээл дээ. Буугай сомондо дайрагдажа, хахад бзетэй болоош ханай, бзээ гамнангүй, хамсыгаа шуужа, колхоздоо амжалттайгаар хүдэлжэ, хэдэн дахин тэрэнээ миллионер болгосон намтартайнууд.

Түрүүлэгшэ Жамсо Бальжинимиевич Ванкеев 1946 оноос 1978 он болотор түрэл колхозоо 32 жэл соо дааж, эсэн сусангүй ябажа, үндэр ехэ - Ажалай Герой нэрэдэ хүртөө. Харин дайшалхын аша габьяа Александр Невскийн орденээр тэмдэглэгдэнхэй, минии мэдэхээр энэ шагналаар тиймэ олоншье сэргэшдэ шагнагдаагүй.

Хайрата абамни, Балдан Шаратович Тубаев 1913 ондо түрэсэн, дайнда 1941 ондо ябажа, 1946 оной июль сарада нутагтаа бусажа ерээд, Жамсо Бальжинимиевичай орлогшоор хори гаран жэл соо сугтаа колхоздоо хүдэлжэ, "Октябриин Революцийн" ордендо хүртэсэн намтартай. Дайнаас бусахадаа, эндэ тэндээ шархатай, нурганиин бүгдгэр болошосон, тийгээшье ханай 72 насан дээрээ бурхандаа мордоо бэлэй дээ. Минийнгээ 10 насатай байхада иигжэ хөөрэдэг сэн: «Буугай сомондо дайрагдаад, ябажа шадахаа болёод хэбтэхэдэм, казах хүбүүн хаража, намайгаа нургандаа үргэлжэ, нилээхэн холо газараар шэрээд, госпитальдо абашуулаа сэн. Тэрэ хүмни амиды мэндэ ябана гээшэ аа гүү, хараа, уулзаа ханай ехэл баярые доро дохин хүргэхэ байгаа. Ходол санаандам ябагша, юрдөөшье мартадаггүйб».

Тийхэдэ минии эжым ахын хүбүүн, нагаса баабаймни Сандлик Дариевич Нимаев 1920 оной сэн. Улаан-Удэ хотодоо Буриад драмынгаа театарта артистаар

хүдэлжэ байтараа, дайнда абтаха болобо. Манайдаа хоёр чөмодан хубсаа (үбэл, намарай пальто, малгай, хэдэн гоё галстук, запас захатай самсануудаа, хамсыгаа шамахадаа угладаг зөөлөн түмэр дээрэ резинэ, хэдэн фотоурагууды «олон залуу артистнар Москва хаража ябахамнай, хүлээгээд байгаарэгты» гэжэ бэшэгтэйгээр ябуулаа бэлэй. Тэрэ гэсээр нагасамни бусаашьегүй, хаана, ямар газараар байлдаанда ябажа насаа бараа юм, юушье мэдэхгүйбди гэжэ ехээр халагладагбди даа. Мүнөө нутагайнгаа үндэр сагаан хүшөөгэй ханада нэрэнх мүнхэ бэшээтэй байдаг.

Нютагаймнай дайнда абтасан хүбүүдээс, минии санахада, эгээн түрүүн Будацырен Цыбинович Батуев үрөөсөн хүлтэй, хоёр согон дороо таягтай 1944 ондо бусажа ерээ. 1924 ондо түрэсэн, залуухан айл бүлэ боложо, 7 үхибүүдэй аба болоо. Юрөөгэй зүблэлэй түрүүлэгшээр удаан саг соо хүдэлжэ, насанайнгаа амаралтада гаража шадангүйгөөр, шарханаасаа боложо бээн муудажэ насан болоо бэлэй.

Үшөө нэрлэлэл: Балданов Шагдар, Доржиев Гонгор, Чагдуров Бальжинима, Доржиев Дари-Базар, Лодоев Намсарай, Нимаев Цырен-Гарма, Будаев Жамсо (Дашанима дүүнх бусаагүй), Дондуков Жамсо гэшэд эгээ хүндөөр шархатажа гэртээ ябуулсан байна. Тийгээшье ханай, мэндэ ерээсэндээ колхоздоо аргагүй ехэ амжалттайгаар

хүдэлжэ, өөрынгөө нүлөөс амаргүй ехэ оруулсан байнад. Хожом тээшээ Домеев Аюша, Лубсандоржиев Цыренжап, Намсараев Цыренжап, Цыбендоржиев Аюр гэшэд бусаа, бултынь эндэ нэрлэхэ аргагүй. Манай Юрөө нутагаас 320 хүбүүд дайнда мордоо, тэдэнэй 186 - нийнх лэ бусажа ерээ. Библиотека - музейдэмнай эдэ нэрэнүүдын хуу баран бэшээтэй, ходо дурсагдажа байдаг.

Дайнда ябажа байхадаа, абгайнарын иимэ дуунуудые дууладаг байгаа гэлсэгшэ:

**Хадал үндэр Бүрин Хаандам
Хахадын дээжые үргүүлээрэй,
Харижал нутагаа бусахадам,
Хангалым тахалуулаад**

хүлээгээрэй.

**Ара үндэртэй Бүрин Хаандам
Архиин дээжые үргүүлээрэй,
Харижал нутагаа бусахадам,
Ардагым тахалуулаад**

хүлээгээрэй.

**Шэлэ үндэртэй Бүрин Хаандам
Шэлтэй дээжые үргүүлээрэй,
Сэрэгээс гэртээ бусахадам,
Шэлдэгым тахалуулаад**

хүлээгээрэй.

**Үбэр үндэртэй Бүрин Хаандам
Эдээнэй дээжые үргүүлээрэй.
Эрьежэ нутагаа бусахадам,
Унаашым тахалуулаад**

хүлээгээрэй.

Үшөөшье олон бии даа, нэгыень лэ бэшэбэ.

Агуу Илалтын 40 жэлэй ойн болоходо би 1985 ондо соелойнгоо тайзан дээрээс өөрынгөө зохёосон энэ шүлэг уншан, манай ерээдүй жаргалтай байдалай түлөө ами бзээ үгжэ, амшагтай муухай, хүдэр хүндэ дайные дабажа ерэсэн ветерануудтаа зорюулаа бэлэйб.

**Дүшөөд оной зунай үдэр
Дайсад манда тулан ороол.
Дүрбэн жэлэй хугасаа соо
Даража хаяалта тэрэниие.**

Хэлэхэдэ, дүрбэн жэл...

Үдэр сүни унтангүйгөөр,

Ами насаа хайрлангүйгөөр,

Эсэгэ ороноо хамгаалаат.

**Эрмы дайсанаа дарахадаа,
Эрэлхэг зориг нэмээлтэ.
Бусажа нутагаа ерэхэдээ,
Бүгэдэ зоноо баярлуулаат.**

Дайн дундуур ара талын манай эжынэр, эгэшэнэр морёор, шаргаар, 10 сантиметр утатайгаар гараараа түлээгээ тайраад, жижихэнээр хагалаад, трактортаа

хэжэ түлижэ дуугаргаад, ажалладаг байгаа. Урагша хойшоо ажалаа хэжэ ябахадаа дууладаг дуунуудын:

**Үргэн Юрөөгөө үгсэхэдэм,
Үбэлэй янзатай боложол**

байна даа.

**Үрөөл нүхэрөө санахадам,
Ухаандам гунигтай боложол**

байна даа.

**Хабтагай Юрөөгөө үгсэхэдэм,
Хабарай янзатай боложол**

байна даа.

**Хани нүхэрөө санахадам,
Санаандам гунигтай боложол**

байна даа.

**Аадар орохо бол,
орожо байг даа,
Алтан дэлхэйн тоосы дараг.
Ахайнар хэлсээ бол,
хэлсэжэ байг даа,
Ханилсам фронтоос
мэндэл ерэг.
Бороонь орохо бол,
орожо байг даа,
Бүхы дэлхэйн тоосы дараг.
Басагад хэлсээ бол,
хэлсэжэ байг даа,
Баталсам фронтоос
мэндэл ерэг.**

Найданов Бадмацырен, Шарлуу, Найданай гансахан хүбүүн, 1917 ондо түрэсэн, хани нүхэрэйм аба Илалтын эгээл урдахана, 1945 оной апрель сарада алуулаа гэжэ извещени ерэсэн байна. Эжын дүү - Доржиев Арслан, 1924 оной, Монголдо мори сургажа сэргэшдэтэ ябуулдаг байгаа, тэндээ хүндөөр үбсөөд насан болоо гэжэ. Эжын (нагаса эжымнай) 97 насан дээрээ ганса хөөрхэн хүбүүгээ хүлээ хүлээсээр бурханайнгаа орон руу ябаа бэлэй дээ.

**Бултадаа харин бусаагүй,
Байлдаандаа ошосон хүбүүднай.
Илалтын ехэ сайндээрөөр,
Эрэлхэг сэргэшдээ дурсанабди.**

**Үншэн хүтэлэй үнсэг дээрэ
Үндэр сагаан хүшөө табяатайл.
Үдэр, сүнигүл яларжа байхал
Мүнхын галаар тэрэмнай.**

**Дүрбэн тэбхэр ханаарань дүүрэн
Алдар нэрэнүүдэнх аржыса
бэшээтэйл.
Эдэ нэрэнүүдые хээээшье
мартахагүйл,**

**Дурсан хододоо дуулажа ябахал.
Манай үхибүүд хэтэ мүнхэдөө.**

Мария ТУБАЕВА, ажалай ветеран байсан, Ташар нютаг.

АЛЕКСАНДРЫН АМЖАЛТАНУУД

Үнгэтэ сэнхир дэлхэй дээрэ
Үзэсхэлэн сайхан дайда бии юм
даа...

Тэрэл хурьһэтэ дайдын нюруу дээрэ оршодог Харганаа нютагта 1997 ондо, сентябриин арбанай эртэ үглөөгүүр, үүр сайхын урда тээ Сэлэнгынгээ амтатыхан агаарыень бөөдээ шэнгээн, шаргал наранай туяа түрүүшынхией харан, оог хуугай табин, басаган дүүхэй түрөөл даа.

Александра алтанхан намарай эхилжэ байхада, арюухан сэсэгүүдэй һалбаржа, буурсагуудаа суглуулан, хурьһэтэ дэлхэйдээ тараажа байха үедэ түрөө. Байгаалиин бэлэглэнэн амтатый хэшгэй эдэшжэ, сагаан эдеэнэй билтаржа байхада Сашамнай алтан дэлхэйн нара хаража, бултыемнай баярлуулаа.

Нютагтаа нэгэдэхи шатаһаа арбан нэгэдэхи хуртэр хургуулияа гэмгүй сайнаар дүүргэжэ, ажабайдалай үргэн харгыда гарахаяа түхээрбэ.

Бурядай хүдөө ажахын дээдэ хургуулиин зэргэдэ бухгалтерай мэргэжэл шэлэжэ, оюутан хаһань эхилээ һэн.

Саша хургуулидаашье һуража байхадаа, олон зоной дура сэдхэл буляажа шададаг, дуулахадаашье, хатархадаашье, шүлэг уншахадаашье бэрхэ басаган байһан.

Сэлэнгэ аймагайнгаа Гусинозерск хотодо "2012 оной Сэлэнгын Гоохон Дангинын" үндэр нэрэ зэргэдэ хүртөө. Хүдөө ажахын академиин "2013 оной Дангина", үшөө дахин энэл Академиингаа эгээл дээдэ шатын "Дангина-2015" болоо. 2016 ондо Красноярск хотодо үнгэрһэн мүрысөө харалганда Ази түбиин Сибириин дангинанарай тоодо орожо шадаа.

Улаан - Үдэ хотодо үбэлэй үдэрнүүдтэ үнгэрһэн мүрысөөнэй харалганда хатан эхэнэрнүүдэй дунда эгээл эрхим "2020 оной Хатан Дангина" гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртөө юм.

Александра эдэ мүрысөөн – харалганда хабаадажа байхадаа, шадабари дүршэлөө мүлжэ,

Буряад Арадайнгаа нэрые хамгаалжа, нютагайнгаа, аба эжынгээ нэрые суурхуулжа шадаа.

Август нарада, Росси гүрэнэй ниислэл хото Москвада Бүхы дэлхэйн хатан эхэнэрнүүдэй дунда үнгэрһэн мүрысөөндэ 46 хатан дангинанар хаа хаанаһаа сугларжа бэлиг шадабарияа харуулаа. Александра оюун бэлигээрээ шалгаржа «Миссис Многогранность» гэхэн титулдэ хүртэбэ. Ямаршье талаараа эгсэ бэрхэ, арга шадабаритай байһанаа харуулжа шадаа юм.

Любовь Успенскаягай дууладаг «К единственному нежному» «Гансахам илдамхан шамхандаа» гэхэн дууе дуулажа, харагшадый зүрхэ сэдхэлые хайлуулан уяруулаа. Гүйсэдхэгшэдэй дундаһаа 30 номер сооһоо оройдоол 6 номер хүндэтэ шүүгшэд, журиин гэшүүд шэлэжэ абаа. Тэрэнэй тоодо Сашамнай оюун бэлигээрээ илгаржа шадаһан байна.

Жаахан Амина басагатаа, Зоригто нүхэрөө һанан байгааһые һаа, буряад эхэнэрнүүдэй дунда Хатан Дангинын үндэр нэрэ зэргээ хамгаалжа ерээ.

Александрын ажабайдалда боложо байһан амжалтанууд өөрөөнь лэ дулдыдана. Оролдосотой, уян зулгы зантай, гэр бүлын хүндэтэй эжын, гэрэй эзэн эхэнэрэй хани нүхэрэй нангин уялгые дүүргэжэ ябаһан Сашаа түрэнхэн үдэрөөрөөнь амаршалаад, долоон үнгын сэсэгтэл туяаран, дүүрэн хэшэгтэй, урма заяатай, одон шэнгээр гэрэлтэн, гэр бүлээ дулаасуулан ябыш даа гэжэ үрэе.

Сэлэнгымнай намар
Сара наратай даа,
Сэнхирхэн огторгой
Саруултан гэрэлтэдэг даа
Солбон габшагай хүбүүд,
Сайхан басагадшые бии даа,
Сог одо мүшэд ялардаг даа.
Сэлэнгэ сайхан нютагаймнай
нюруу дээрэ
Суутай, габьяатай арад зоншые
бии даа...

Нина Артугаева, яруу
найрагша, Харгана нютаг.

НҮТЭЙ НЮТАГАЙ СУУТА ХҮБҮҮН

Нютагаймнай суута хүбүүдэй нэгэн - Пурбо Эрдынеевич Ренчинов 1924 оной сентябриин 16 да Сэлэнгын аймагай нүтэй нютагта түрэнэн намтартай.

Түрэл тоонто нютагтаа эхин хургуули дүүргээд саашаа хурахаа Загастайн дунда хургуулида ороо. 1942 ондо энэ хургуулиаа дүүргээд, Забайкальска военно-пехотно учи-

лишидэ түргэн зуура хураад, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай Воронежскэ фронт эльгээгдэһэн байна. Дайнай дүлэн соо Воронежскэ, нэгэдэхи ба хоёрдохи Украинын

фронтодо албаяа үнгэргөө. Дайсалхы харгынь Курска дуга, Кировоград хотын шатар, Одер мүнэнөөр ба бэшшье олон нютагуудаар гарахан байна. Нэгэтэ бэшэ шархатуулаашье наа, тэрэ ехэ дайлдаан сооһоо 1946 ондо амиды нютагаа бусажа ерэхэ зол жаргалтай байгаа. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай! - дэхи шатын орденээр ба "Шэн зоригой" гэнэн медальар шагнагданхай. Аяар 50 жэл дайнай нүүлээр үнгэрхэн хойно, 1995 ондо "Улаан Одон" орден - дайшалхын үндэр сэгнэлтэ хүсэжэ Пурбо Эрдынеевичэй үбсүүдэ зүүлгэдээ.

Энэл 1946 ондоо «Улаан Сэлэнгэ» газедэй редакциин харюусалгата секретаряар табигдаһан байна. Хабаровск хотодо дээдэ партийна хургуули дүүргээд Хориин аймагай «Улаан заря» газетын редактораар томилогдобо. 1952 ондо Хориин аймагай исполкомой түрүүлэгшын орлогшоор хүдэлөө, үшөө саашаа гэхэдэ Ахын аймагай партиин райкомой түрүүшын секретаряар эльгээгдэбэ. 1960 ондо Эрхүү хотын партийна хургуулида мэргэжлээ дээшлүүлээд, Яруунын аймагай исполкомой түрүүлэгшээр табигдаа.

1968 ондо Буряад АССР - эй түлишэ (топливно) промышленностииин Управлениин дарга болобо. Удангүй энэл ямын сайд боложо үни удаан саг соо хүдэлхэн байна. Пурбо Эрдынеевич Ренчинов нэгэтэ бэшэ Аймагай, Улаан - Үдэ хотын, Буряад АССР-эй дээдэ Зүблөөнэй депутадар хунгагданхай. Бүхы наһан соогоо Пурбо Эрдынеевич бэе тами-

раар ехэ һонирходог, өөрөө волейбол наадаар Буряадай залуушуулай командын гэшүүн байгаа. Саашааа, волейболой, барилдаанай ба бэшшье бэе тамирай нааданай судейскэ коллегидо ородог хэн.

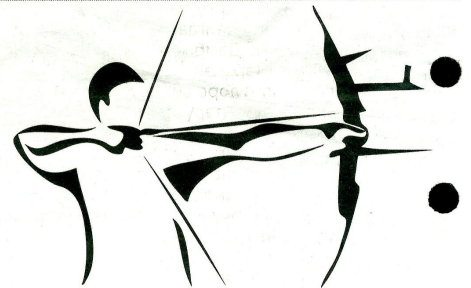
Хани нүхэр Екатерина Нимаевнатайгаа Пурбо Эрдынеевич арбан хүүгэдэе түрээжэ, гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ хүргэһэн байна. Екатерина Нимаевна СССР - эй дээдын шата "Матъ Героиня" алтан орденотой, дайнай ара талын ажалал ветеран. 1994 ондо 50 жэлэйнгээ алтан түрэ найраа үнгэргэһэн байна. Гэр бүлын нүхэр, арадай уран бэшээшэ Дамба Зодбич Жалсараев тэдэнэртээ шүлэг зохожо зориулһан байна.

Дайнайшье нүүлдэ хамтын ажалал нэгээгдэхэ ябадалда сэдхэл һанаагаа табига ехэ нүлөөгөө оруулһан байна. Түрэнэн нүтэй нютагаа мартангүй, шадал соогоо тунха хүргэжэ, 1975 ондо шэнэ клуб, 200 толгойн үхэрэй байра, 1986 ондо шэнэ хүүгэдэй сээрлиг барилсаха хэрэг ехэ оролдоһон байна.

2001 ондо 8115 дугаар нүтэйн хургуулиин музей нээгдэжэ гүрэнэй гэршэлгэ үгтэһэн байна, тиигээд Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай 60 жэлэй илалтаар энэ музейдэмнэй алдар ехэтэй, нүтэй нютагай суутагй хуруун Ренчинов Пурбо Эрдынеевичэй нэрэ олгогдоо. 2008 онһоо хойшо түрэнэн нютагтань Пурбо Эрдынеевичэй мүнхэ дурасхаалданы зориулан настольно теннисээр тэмсээ наадан үнгэргэгдэнэ.

Аюна Будаева,
нүтэй нютаг.

ЗАЛУУШУУЛНАЙ НЮТАГАА СУУРХУУЛНА

Сэлэнгын аймагай Харганаа нютаг тоонтотой, залуу тамиршан - Эрдэм Ирдынеев Росииин тэмсээндэ хур харбалгаар эрэшүүлэй дунда илалта тудэла, үндэр шанда хүртөөд ерээ гэнэн баяртай мэдээсэл дуулганабди!

Эрдэм Ирдынеев - МСМК, нэгэ бэшэ, олон дахин Росии тэмсээнүүдтэ амжалта туйлаһан, нютагаа аймагаа суурхуулһан гэжэ һануулаа. Мүнөө Эрдэм РСШОР - да Хамнагдаев Александр Романович хоригшотой. Найд багша - хурагдааа гэнэн хушанай үгөөр, түрүүшын хоригшо - Владимир Пурбуевич Банзаракаевые, мүн тиихэдэ Александр Романович Хамнагдаев - багшыень иимэ ехэ амжалтаарнь амаршалаа!

Эрдэм хуруундээ үшөөл хэдэн амжалтануудые туйлажа, Орон нютагаа суурхуулжа, урагшатай ябахын хүсөөд, энэлтэмсээнээ Росииин бүлгэм Олимпин нааданда оролсохыень суглуулна гэжэ мэдүүлээ.

Баһал В. П. Банзаракаевай шаби, 2002 оной басаган, эдир залуу Туяна Базарова Росииин ехэшүүлэй тэмсээндэ оролсожо, Росииин Мастерай нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. Сэлэнгэ аймагаа, энэ заахан Харганаа нютагаа, олонхон хурууд басагадын суурхуулжа ябана гэхэдэ алдуу болохогүй.

Һаяхан, июль-август нарада, сүлөөтэ барилдаагар Чимит Жамсаранов Росииин мастерай нэрэдэ хүртэһэн байна, энэ ехэ илалтаарань багшыень - Эрдэм Сергеевич Содномовые амаршалаа!

Бүхы Сэлэнгэ нютагайнгаа тамиршадые, урагшатай, сэлэр сэхэ харгытай ябахын хүсэе!

ТОЁОН ХАДАЯА СУУРХУУЛҮАН

Дамба Дашинимаев - балигтэй поэт, буриад литературы үндэсн хуури ба манай нутагтай уран найруулгаар эхитэй табигшадай нэгэн болоно. Жаргаланта нутагта 1904 ондо түрэнхэн намтартай. Түрүүшын комсомолец, 1923 ондо нутагтаа комсомолой үүр тогтоолсонон байна. Тэрэ үедэ манай нутагтай буриадуд үзэг, бэшэг мэдэхгүй байгаа. Хуушанай заншалнууды баримталжа, тэгшэ эрхгүй байдал буриад зондо үзэгдэнээр байба. Ариг сэдбэр байдал сахидаггүй дээрэнээ элдэб халдабарита үбшэнүүд дайралдадаг хэн.

ДАМБА ДАШИНИМАН

Нутагтай түрүүшын комсомолшуд Дамба Дашинимаев, Лубсан - Гарма Гомбоев, Даша-Цырен Чимитов, Дымбрын - Ханда Митупов, Шагдар Аюшеев, Даша Амагалонов, Бальчин Аюшеев, Найдан Чимитов, Данзанов Тогочи, ба Очиров нутаг нутагуудаар ябажа Октябрийн Хубисхал, шэнэ байдал, эрхэ сүлөө тухай хөөрөж, ойлгуулжа үгэдэг хэн. Шэнэ байдал эмхидхэхын тула эдэ залуушуулаа хамтаруулжа агитацийн ажал үргэнээр ябуулжа үедөө Дамба Дашинимаев өөрынгөө бэшээн сатиритическэ жүжгүүдэй гол рольнуудынь наададаг хэн. Энэ жүжгүүд соогоо урданай байдал, элдэб эсэргүүтэ ябадалнууды харуулдаг байгаа. Иигэжэ комсомолшуд Дамбы секретаряар нунгажа, тэрэнэй эрхим бэрхэ ударидалга дор шэнэ байдал зохёохо гэжэ ехэ нэтэрүүгэр оролдодог байгаа. Тийгээд 1928 ондо манай нутагта "Хубисхал" коммуна тобо. Коммуна тогтоохын тула комсомолшуд жэшээ харуулжа эгээн түрүүшүүлэй зэргэдэ тэрэнэй гэшүүд болоо. Коммунын түрүүшын түрүүлэгшээр үнэн сэхэ большевик, түрүү үзэл бодолтой Найданов Чимит Содномов нунгадаа. Эдэнэй дундаһаа эрдэмтэд Лубсан - Гарма Гомбоев, Даша Амагалонов гэгшэд буриад хэлэ ба литературы үнжэлтэдэ хубитаяа оруулаа. Дагба Очиров, Тогочи Данзанов Тельманэй нэрэмжэтэ

колхозы 30 гаран жэлэй турша соо хүтэлбэрлэнхэн байна. Харин Дамба Дашинимаев уран шүлэгшэн боложо Буриад орон соогоо суурхуулан байна. Энэмнай хайн хайхан хургаалтай, уян нугархай, үгэ баян, үндэһэн хэлтэй, гүнзэгы удхатайгаар тэдэнэ зохёохоооо гадна, нонирхолтой онтохонуудынь бэшэжэрихдэг бэлэй. Буриад арад уг гарбалайнгаа урда айхбат ехэ харюусалгатай, тэдэнэйгээ нэрые хуужа болохогүй, "нэрээе хууранхаар, яһаа хуура" гэжэ ходо захяа болгон бэшэдэг бэлэй.

Үргэн хайхан Жаргаланта нутагтаа Үдэр бүри алхалан ябахадаа, Үндэр наһатай үбгэд, хүгшэдһөө Үнгэрхэн сагай байдал дууланаб. Арадайнгаа нангин баялиг болохо, Еһо заншалые хадуун абанабди.

"Дамба Дашинимаев үндэр томо бэетэй, хүжюун абари зантай, шог зугаатай хүн хэн, ехэ дуунда дуратай. Үдэшэ бүхэндэ нааданда суглараад, зугаа эмхидхэдэг байһан. Яһала олон дуунууды дууладаг, мэдэдэгшы байгаабди "

- гэжэ Жамбалова Бүтүд-Ханда Цыденовна ханана. Аюшеев Шагдар Мунколоевичэй хөөрөнһөө: - "Дамбатай сугтаа Оронгын хушуунай уездно-приходской хургуулида хуража гараабди. Дамбамнай үетэнэйнгөө дунда нүбэлгэн хурса, юумые ойлгожо абаха гэжэ оролдодог ухаансар хүбүүн ябаа. Манай залуу наһан Совет засаг тогтожо байха үедэ үнгэрөө. Бидэ Дамбатай сугтаа 1923 ондо комсомолдо орообди гэжэ нутагтайгаа зондо ойлгуулжа гэжэ оролдодог хэмди. Дамбаяа секретарь болгообди. Энэмнай ехэ урагшаа ханаатай, эрхим ударидагша, бидэниие эмхидхэдэ, дахуулаад, ойлгоогүй юумыемнай ойлгуулаад үгэдэг хэн. Комсомолой шанга суглаанай болодогы мүнөөшы хананаб. Дамба Дашинимаев мандаа орходоо, эрдэмтэй хүн хэн. Нутагтай зондой дунда үзэг бэшэг мэдээгүй ябадалые усадыхын тула ехэ оролдолог гаргажа ажал ябуулагша бэлэй". Аюшеев Бальчин Аюшеевичэй дурсалгаһаа: - "Эрын гурбан

нааданда Дамба Дашинимаев суута мэргэшүүлэй, баатар бүхэшүүлэй магтаал, соло дуудахадаа айхбат дүритэй байжа, иигээд эхилдэг хэн:

Эрын гурбан наадан
Эрхимүүдэй наадан.
Эбэр номшод хурагшадай
Эрдэм балигэй наадан.
Мэргэн гэхэн
Мүнхэ найрые
Алдар суугаараа
Абожа шадаһан.
Баатар мэргэшүүлэй
Баран ёһолые
Үндэр туйлалтада
Үршөөн үрээе.

Иигэжэ найр нааданда угаа хүжюунээр томо бүдүүн аад һөөлдэнгир хоолойгоор соло дуулахынь хананаб.

Дамба Дашинимаевай оюун балиг түгэлдэр ухаан сооһоо, уран хурса гууранайнь аса сооһоо угаа олон шүлэг, дуун домогууд, поэмнууд, рассказ, очеркнүүд, фельетон статьянууд гараһан. Тэдэнэйнь удха найруулганууд олон түмэнэй зүрхэ сэдхэл баясуулдаг, тэмсэлэй халуун ошо сасаргадаг байгаа.

Дамба Дашинимаев хадаа шүлэг зохёолгын ёһо гурим, хэмжүүр, түхэл маяг эдэбхитэйгээр шэнэдхэн хубилгагшадай нэгэн. "Ленин нүгшэбэ" гэхэн шүлэгшэн түрүүшын болоно гэжэ тоологдодог. Энэнь "Буриад - Монгол үнэн" газетын 1926 оной январин 21-эй номерто толилогдоһон байгаа.

1920 онуудай эсэстэ хэблэлдэ гараһан ("Найрамдал", "Арбан жэл" -1927 он; "Мүнхэ харьдаг", "Хүгшэдэй талмай" - 1928 он, "Хоёр хүсэн", "Хамтын ажалтанда" -1929 он) шүлэгүүдэнь тоогойнгоо талаар үсөөншы наа, удха шанарайнгаа талаар айхбат ехэ хэрэгтэй, арад зоной хүмүүжэлгэдэ ехэ тухатай байгаа. Эдэ шүлэгүүд соогоо Агуу Октябрийн удха шанарые, эб найрамдалы, хүдэлмэришэн таряашанай илагдашагүй хүсые, хамтын ажалтаниие магтан дуулана. Тэдэнэ үе сагайнгаа үндэр эрилты ханана, гүнзэгы удхатай шүлэгүүд болоно. Уран зохёолшо совет арадайнгаа, орон доторойнгоо байдалы нэргээжэ, бодхоожо, түбхинэн хүжөөжэ байхынгаа хажуугаар дэлхэй дээрэ эб найрамдал мандуулхын түлөө шанга тэмсэл ябуулжа байһаниие зураглал харуулна. Үшөө тийхэдэ ядуу байдалаа хаража, шэнэ хайн найхан байдал мандуулжа, соёл болбосоролоо хүжөөжэ гэхэн уг зорилгоёо бэлүүлжэ байһан үе сагые элирүүлнэ.

Дамба Дашинимаев зохёон байгуулжа шэнэжэ шанараараа политическэ уряалагша, шүлэглэлэй ёһо гуримы шэнэдхэгшэ поэт гэжэ тоологдоно. Энэниие тэрэнэй шүлэгүүд ба дуунууд эли тодоор гэршэлнэ.

Тоёон

Галуута-Нуур. Долгёор
Соёод угаа шэрүүн.
Баруун Тоёон нэбшээ
Татаад, дэндүү нэрюун.
Тоёон! Шамай поэт
Эгтээ магтаа бэшээ.
Манай сагай Тоёон -
Хүжюу замай жэшээ.
Нюдөө нээгээд харыш!
Хатуу шулуун түлээ
Дэмы дараад хэбтээш.
Түдөө болёош. Хүлээ.
Тоёон! Шамай поэт
Эгтээ магтаа бэшээ.
Манай сагай Тоёон
Хүжюу замай жэшээ.
Шиний гүзээ малтаад,
Залуу шахтёр-буриад
Түлээ абхар эрээ,
Түнхюур гартаа баряад.
Тоёон! Шамай поэт
Эгтээ магтаа бэшээ
Совет сагай Тоёон-
Хүжюу замай жэшээ.
(1936 он)

Дамба Дашинимаев 2 хүбүүдэй аба болоо. Балиг дээжэ ехэтэй, хурса хурдан ухаатай Ганжуур хүбүүнийн 1941 ондо алтан медалаар Загастын дунда хургуули дүүргээд, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда мордоод, баатарай үхлөөр унаһан байна. Хурдан хурса ухаатай бэрхэ бэшэгтэй хүбүүн хэн. Фронттоо эльгээһэн бэшэгүүдэнь шүлэгэй маягаар бэшэгдэнхэн байдаг байгаа. Бага хүбүүн Бадман урагшаа ханаатай, хайхан сэдхэлтэй, ажалша бэрхээр хурагдаһан. Хорёод жэл түрэл колхоздоо механизатораар хүдэлжэ, өөрынгөө ехэ нүлөө колхозойнгоо хүжэлтэдэ оруулжа, оло дахин Москва хото - ВДНХ - да эльгээгдээ.

Дамба Дашинимаевай аша гушанарын олон, үбгэ эсэгынгээ нэрэ дээрэ үргэжэ, улад зоной дунда хүндэтэй ябана.

Аажам тэнюун нутагтаа
Алдартай ябаал ходоодо.
Олон зоной хэрэгтэй түлөө
Оролдон ябаал ходоодо.

Жаргалантай
номой сангай дурсалһан
дэбтэрһээ

11

хоёр хүл дээрээ үбдэглөөд, толгойгоо доошон харулаад мөөрнэ. Ламанууд ехэ гайхаад бухыг намнана. Буха явангүй, бусаадэл ернэ. Ядаад ламанууд соржо Будда ламад хэлнэ: «Буха намнаад, малтасан газарын бүгэлэ». Буха явжа үгэнгүй, бусаад лэ ерээд, мөөрөөд, бурхираад, газар малтаад, урда хоёр хүл дээрээ үбдэглөөд байна, толгойгоруу (эвэрээрээ газар малтана). Орой болтор ядаад байхада, Бата лама хэлнэ: «Энэ буха мийн буха бэшэ, заа вол тэрэ малтажэсэн газарта бурханай емэ нюугдаатай байха.» Тыхэдэ гэнтэ мандал зоржо байсан Дуйнхар дацаны Очир лама, Цэвэг лама, Балдан Брайван дацанай Лубсан лама хэлнэ: «Энэ хараат. Дуганы үүдэнэй зүүн талы хана дээр 30, 40 сантиметры зураг байна. Зураг дээр гансал буха юрын карандашаар зураатай». Энэ зураг 2010 оноор Ехэ Нюга нутагтай

Цыбикова Нимацу Бимбаевна гэр бүлөөрөө Цыбиковы Дашидондоп Цыбиковичины гэртэхини зүгөөс дацан ерээд үргөө ем. Репрессийн үеэр түрэл лама хүн энэ бүхэны зураг зоржо, бурханда тахиад, Сахиус гэсэн байгаа. Хүгшэн мүнөө гайхаад дацанда үргөө. Бултүмэр дацанай Дамчэн Чойджэл сахиус бүхын толгойтой, тэгээд буха дээр байдаг.

- Энэ зураг дээр байсан буха ерээд байнал - гэжэ хэлэнэ. Ламанууд зураг бүхидөө харжа үзээд, ехэл адли буха ерээд байна гэжэ гайхалдаа. Шүни болтор буха мөөржэ, бурхиржа, үбдэглөөд үвэрээрээ газар малтажа байгаа. Үдэшэндөө арай гэжэ бүхы хашаа руу намнажа туужа хаагаа. Үглөөдэрнэй хара үглөөгүүр эбэ буха захдаа улаан буха дагуулжа ерээд, хоюулаа бүхы үдэр мөөрөөд, бурхираад, хашхараад, урда хоёр хүл дээрээ үбдэглэжэ байгаад дуганы урда, түрэл

нэгэ газартаа, эвэрээрээ газар малтана. Унзад Дандар лама хэлнэ: «Дамчэн Чойджол сахиус Таог Чойджэл нүхэр сахиусаа дагуулжа ерээд мүргэнэ. 2018 оны долоо дугаар сарын хорин найманы бүхы үдэр тэгэх байгаа. Ехэл гайхалтай, дэбэрлэлтэй ушар болоо.

Манай Бултүмэр дацанай сахиус Дамчэн Чойджэл. Тэгээд Дамчэн Чойджэл сахиуса Таог Чойджэл сахиуса нүхэртэй байдаг. Манай Бултүмэр дацанай сахиусанууд хадаа Дамчэн Чойджэл сахиуса, Таог Чойджэл сахиуса хоюулаа болно. Тэгээд гол сахиусан Дамчэн Чойджэл сахиус болно. Бидэн сахиус хурал уншахадаа ходоодо хоюулын хурадагада.

Бултүмэр дацанай Шэрээтэ
лама Баяр БАТОЦЫРЕНОВ

ГУРБАН АНГУУШАД (ШОГ ХӨӨРӨӨН)

Ойн соорхойдо гурбан ангуушад уулзаха гэлэй... Нэг ангууша буряадын «ч» үзэгтэйгөөр аялгалан дуугардаг, нүгөө ангуушаниин «с» үзэгтэйгөөр салгадаг, харин унан буряадаар, «н» үзэгээрөө хархуутадаг гурбан буряадууд дайралдахаар даа.

Зай, тийгээд лэ, «ч» үзэгтэй Санчир буряадын тэдэндээ хөөржэ үгэбэ: «Байзагтылч даа, битнай хадаа чамаас заахан чэчэрджээсэн чандага харчоод, буугынгаа хараа доро чооткоор абчоод, «час» гэтэр буугынгаа сэмгэ дачакаджа, «чис» гэтэр хуурай мүчэры носодогтол абяа гарачооб... Ай, аюулай даа, хайран чэчэрджээсэн чандагам хараидж үгы больчообо... Ай, халаг даа...».

Тиин гэнээ «с» үзэгтэй сархуу Сэнгэмнай өөрынгөө ябадалы хөөрбэ: -- Ай, юрдөө, хүндэ бү хөөрэгтл дөө... Би!!! Айдастай саглагар үстэй, сара сардагар эбэртэй хоёр саруул нүдөөрөө ой тайгаа хаймадасан хандагай харсандаа, баярласандаа... Буудажал, буудажал байнаб, унаха юумэ үгы, гайхаад лэ, дүтэ болобоб. Саглагар гоё эбэрын гэждээ хоёр модоны хоорондо хабчуулдаатай, баруун гуя руугаа шархатасан хандагай уухилжа байхань яахабши...

Саглагар эбэрээсэн барид гээд, модоны мүшэрөөс татад гэсэмни, нөөхимни, айдастайгаар урамдан

орилоод лэ, нам дээгүүр үсэрджэ, собхороод лэ, шархатаснаач ойлгохо юумэгүй, ойн соорхой руугаа гүйчэбэ. Холло ошоогүй ёстой, дүхэжэ намнахаа байтараа, таанадтай уулзахааб.

Харин гурбадахи буряадын хархуу, найрхуу намань эндэ уулзаһанайхи нонин ушараа хөөрбэ: -- "Битнай хадаа тайгын эзэнтэй уулзаха ханаатай байгаа. Зол шор болоходоо баабгай харагдаба. Ай, бурхан, юун байхаб, түргэн гэгшээр буугаа номолжо, халганан гараараа буугаа барин буудажархибаб. Зэрлиг муухайгаар шашхан абян эздэлээд, шэмээгүй болошобо. Дахин, дахин, 3 дахин дээрэ дээрэнээн буудажал мэдэбэ. Ай бурхан, гурбан эрдэни! Бүгсэ руугаа гурбан номо шэнгээнэн баабгаймнай зэрлиг муухайгаар хашхаржал байна. Сомсойжо хуушанхай, бүхы томо бээе даахаа болишонхой, хүнижа, хубижа, хурбижа, хугшаржал хууба гэшэ".

Харнагар хамартай, хархуу, найрхуу намаяа хоюулаа наадалан: -- "тэрэ баахалдайшни мүнөө болоходоо амиды юм гү?... намань харюусаба: - «Хоёр шэхэмни дүлииршөө баабгайн орилоонхоо. Тээ тэрэ хара нүүлын саана, баруулжаа доошоо буухади.»

"Оо, тийгээ хаа, ябая түргэн. Миинтээр баабгайн мяхаар үүсэ хэхэбди" - гэлдэн ошобод...

Тээд, ерэн гэнээн, баабгайн тэрэ газартаа үгыл аад, үгы... Бүгсөө сүмэ буудуулһан халбагар, хаднагар, хүсэгэр баабгайн мүршье, үнэршье үгы.

Зай, яахабши? Нүхэдын, наадажа оробо лэ: -- "хэй, ha- ha- ha, харюу, марюу, харнагар, харсагар хархагар, нэгсэгэр баабгайшни алим бээ... хамаа! хубхи, хула, хулһаади халаа гүш?"

Гэнтэ нэгэ юумэн аймшагтай муухайгаар шашхан орилбо. Эрээд, харан гэхэдэн, шоргоолзодой бутын саана шуһаа гоожуулһан баабгай мухарижа хэбтэбэ. Гурбуулаа нэгэн доро буунуудайнгаа сэмгэды даражархибад. Юу байхаб даа, баабгай одоошье зоболонто дэлхэйгээ хүүшынхилээ хаража, хоёр нүдээз аниба даа.

Эдэ гурбамнай баабгайнгаа арһыен гүшэжэ, халуун ууралтай мяхыен хэршэжэ, хангай тайгынгаа эзэдтэ хэршэм, хэршэмээр зүхэн үргэбэ. Тийгээд, сай бусалгажа, шэнэ мяхаараа шүлэ гаргажа, нэгэ заа эльгэ доторьен гал дээрэ сонгоожо эдибэд.

Гурбуулаа өөһэд хоорондоо мяхаяа хубааба. "Энэ чинии, тэрэ минии, чи өөхын сайнаар отоло, бич самгандаа одоол магтуулхамни" - гэжэ Сэнгэ, Санчир хоёрын зугаална. "Ёстой эрэ байнач" - гэжэ байгаад намаяа магтанад. Иигээд, сугтаа ябажа олзоты, омогты харихамнай гэжэ хүхилдэжэ байжэ санаа сэдхэл сайхан, гэр гэртээ тарая юм даа...

Токтохын ЦЫБЖИДМАА,
Харгана нютаг.

Сэлэнгын дошхон сонгоолнууд Хаанай эрхим хасагуудтай Хилын захые Енисээгээс Хаагта хүрэтэр болгосон, Дошхон агта хүлэгөөрөө Дэлхэй дайдаа гаталсан, Дайн сэрэгээс сухарагүй Даран гарсан сонголнууд.

Монгол, Булгад, Эхирээдэс Манай арадууд эхитэй, Хойшоо гарсан сонгоолнууд, Хойноос буусан шононууд. Аянай шубуудай замаар Алдангүй ерэсэн алагуинууд, Буужа тогтосон харанууд, Баабай, хурамша, абаганууд. Булта нилээд хамтадаа Баян Сэлэнгэ нютагтаа

Буян хэшэг талаантай Хамар - Дабая нюрганай Хаяа түшэн зогсосон, Хуби заягаа олонхой Хүндэтэ сонгоол-буряадууд.

Зургаан эсэгийн нэрье Зүүжэ үргэжэ ябадаг, Зүлхэ, Хүдэ мүрэнэй эхинээс Зөөжэ ерэсэн түүхэтэй,

Сэлэнгын олон ястан Сонгоол нэрээ алдангүй Саруул наранай туяа дор, Сайхан сагай эрвээн соо, Сэдхэл санаа үндэртэй Согтой, жаргалтай, Суухамнай болтогой!

Доржо ЛУБСАНОВ, ажалай ветеран,
Үдэнгэ нютаг.

ГЭР БҮЛЭ ТУХАЙ ОНЬСОН ҮГЭНҮҮД

- Авын гар хүндэ Ачийн хэлэ хурца.
- Авынгаа мэндэ байхад Арад зоноо тани. Хүлэг морьны байхад Холын замы тани
- Аха дүүнэр эбты саа Алта мүнгэ хэрэггүй.
- Ахань ахашаг байвал сайн Дүүнь дүүшэг байвал сайн.
- Ахань соргодог Дүүнь чагандаг.
- Дэгэл захатыдаа сайн Дуу ахатыдаа сайн.
- Дүү гэжэ найдаха Дүрөө гэжэ гэшхэхэ.
- Сайн эхэты хүүхэд Чэмхэлжэ үгэхэд цасдаг Шэбэнжэ хэлхэд дуулдаг.
- Ача амтаты, Ача гуча санаа татадаг, Адуу мал ама тостодог!
- Үвэс ногоо - дэлхын шэмэг Үвгэд цугларвал - түрын шэмэг.

Захирал-юрэнхы эрхилэгшын уялга дүүргэгшэ Н.Б. Цыбикова
Сэлэнгын эрхилэгшэ Б.С.Жанцаanova

Типографиин хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хот, Борсоевой гудамжа, 13
Түсэбөөр хэблэлдэ тушаагдаха сар: 10.09.2020 он, 17.00; бодото дээрээ: 10.09.2020 он, 17.00;

1769-дэхи дугаартай захил. Хэбэг - 999.
e-mail: bairmazhantsanova@yandex.ru
Тел.: 89024550332

